

Jacek Jan Pawlik SVD

MIKOŁAJ GRUNITZKY – SYN POLAKA U STERÓW REPUBLICI TOGIJSKIEJ

NICOLAS GRUNITZKY – A SON OF POLISH MAN AS PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TOGO

Trudno dostrzec bezpośrednią obecność Polaków na kontynencie afrykańskim przed rokiem 1918. Powodem tego jest fakt, że dostępne źródła nie zawsze odnotowywały przynależność narodową do kraju, który na ponad 100 lat zniknął z map Europy. Nierzadko natomiast odnajduje się Polaków pośród aktywnych w Afryce obywateli krajów, w których zaborze się urodzili. Niektóre postacie zapisały się na trwałe do historii. Spośród nich wspomnieć można jako przykład Józefa Conrada Korzeniowskiego, którego *Jądro ciemność*¹ bazuje na jego podróżach po rzece Kongo, Stefana Szolc-Rogozińskiego, uznanego eksploratora Kamerunu czy Jana Czekanowskiego prowadzącego w latach 1907–1909 badania terenowe w centralnej Afryce pod protektoratem księcia Meklemburskiego i przy wsparciu Muzeum Etnograficznego w Berlinie. Lista Polaków zaangażowanych w Afryce jest długa¹, ale mimo to, poza listą osób znanych pozostaje

---

¹ Pewne kompendium w tym względzie stanowi pozycja Antoniego Kuczyńskiego, *Polskie opisanie świata. Studia z dziejów poznania kultur ludowych i plemienny*. t. 1. *Azja i Afryka*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.

czesza Polaków, którzy żyli i pracowali w Afryce, przyczyniali się do jej rozwoju, a niektórzy z nich pozostali tam na zawsze. Przede wszystkim są to liczni misjonarze: ojcowie, bracia i siostry, ale także urzędnicy administracji kolonialnej, żołnierze i kupcy. Jednym z takich nieznanych Polaków, który wszedł do historii jako ojciec przyszłego prezydenta Republiki Togijskiej, jest człowiek o nazwisku Grunitzky, którego imię umknęło dokumentom historycznym.

Młodość Mikołaja Grunitzkiego

Od początku lat 80. XIX wieku terytorium, które w przyszłości będzie stanowić Republikę Togijską znajduje się pod rosnącym wpływem cesarskich Niemiec, by w końcu, w wigilię Bożego Narodzenia 1885 roku, podczas Konferencji w Berlinie, stać się oficjalnie niemieckim protektoratem (*Schutzgebiet*). Terytorium Togo przemierzają wyprawy mające na celu zawładnięcie terenu i wyznaczenie granic posiadłości niemieckiej, która wcina się wąskim pasem od Zatoki Gwinejskiej między ustanowionymi już w Dahomeju i Górnej Wolcie koloniami francuskimi oraz brytyjskim Złotym Wybrzeżem. Niemcy promują gwałtowny rozwój gospodarczy Togo, które niedługo zdobędzie miano „kolonii-modelu” (*Musterkolonie*). Wytuczają drogi mimo niewystarczającej jeszcze znajomości topografii terenu, eksplorują „okolicę za okolicą”. Za podróżnikami przybywają fachowcy: naukowcy, agronomi i inżynierowie, budują stacje doświadczalne, sadzą drzewa, rozwijają użytkowe uprawy, zakładają plantacje kawy, kakao i bawełny. Wznoszą infrastrukturę: system komunikacyjny, sieć kolei, mosty itp. Niedługo potem (1892) przybywają misjonarze² promując szybki rozwój szkolnictwa i opieki zdrowotnej. Systematycznie umacnia się administracja kolonialna.

---

² Chodzi o misjonarzy katolickich ze Zgromadzenia Słowa Bożego. Misja protestancka była aktywna już od połowy XIX wieku.

Powstają stacje kolonialne, które będą służyć eksplorowaniu kraju i ostatecznej kontroli Niemiec nad Togo. W roku 1888 założono jedną z nich niedaleko Yegué w centrum kraju i nazwano od nazwiska ówczesnego kanclerza cesarstwa, Bismarckburg. Dwa lata później taka stacja powstaje w Misahöhe na południu kraju. W 1894 roku stacja z Bismarckburgu zostaje przeniesiona do Keta Kratchi, a w 1896 roku powstaje znowu inna w Sansanné-Mango na północy kraju. Kolejno zakłada się nowe stacje kolonialne w głębi kraju, przenosi z jednej miejscowości do drugiej, jeśli warunki okazują się bardziej dogodne.

W roku 1898 założona zostaje przez Hansa Georga von Goeringa stacja kolonialna w Atakpamé, z której administratorzy będą zarządzać podległym jej rozległym regionem. Wybór Atakpamé uzasadniało jego znaczenie zarówno strategiczne i polityczne, jak i ekonomiczne. Położone na wzniesieniu i otoczone górami, miasto stanowi naturalną forteczę. Z tego też względu zdobycie go przez Niemców nie przychodzi bez trudu. Von Doering wyrusza z Misahöhe i zanim otworzy garnizon w mieście, pacyfikuje sąsiadujący region Akposso³.

Atakpamé złożone jest z dzielnic zamieszkałych przez grupy etniczne o różnym pochodzeniu, z których dominującą rolę odgrywa ją Ana (Ife). Jest to ludność pochodzenia joruba, która osiedliła się w Atakpamé za przyzwoleniem mieszkających tam grup Ewe. Ana przybywali falami z ówczesnego Dahomeju, uciekając przed tyraniującym ich królem Agbomé, Adozanem, który rządził tam w latach 1797–1818. Z Atakpamé Ana zaludnili szczególnie północną część regionu, która w tym okresie była praktycznie nie zamieszкана. Mimo, że Ana żyli w bezpośrednim kontakcie z Ewé, zachowali swój język i tradycje, ponieważ tworzyli jednorodne osiedla i dzielnice i nie mieszały się z innymi. Do dziś mówią swoim dialektem joruba⁴.

---

³ Zob. R. Cornevin, *Le Togo. Des origine à nos jours*, Académie des sciences d'Outre-Mer, Paris 1988, s. 167.

⁴ Por. N.L. Gayibor (red.), *Le peuplement du Togo. Etat actuel des connaissances historiques*, Les Presses de l'UB, Lomé 1996, s. 121–123.

Już w czasach przedkolonialnych Atakpamé było znaczącym centrum gospodarczym. W 1884 roku podróżnik niemiecki Hugo Zöllner pisał: „W Atakpamé można znaleźć znaczną ilość koni, a miasto odwiedzają od czasu do czasu karawany wielbłądów”⁵. Świadczyć to miało o znaczeniu miasta jako centrum handlu, do którego przyjeżdżali kupcy z regionu Sahelu⁶. Założenie stacji w Atakpamé wiązało się z reorganizacją administracji kolonialnej. Miasto leży bowiem na bezpośredniej linii z południa na północ, a więc rozbudowa sieci dróg i kolei na tej linii przyspieszyłaby integrację regionów centralnych i północnych. Niemniej interesy plantatorów niemieckich spowodowały, że w początkowym okresie rozwój infrastruktury kierował się w kierunku północno-zachodnim⁷. Założenie stacji pozwoliło na naturalny rozwój nowej drogi handlowej z Atakpamé na północ, niemniej większość kupców nie kierowała się z północy do Lomé, ale w Atakpamé zbaczała na południowy-zachód do Kpalimé i angielskiej kolonii Gold Coast, lub na wschód do Dahomeju⁸. Dopiero istotny przełom w integracji niemieckiego terytorium miało zbudowanie linii kolejowej z Lomé do Atakpamé. Od lipca 1908 do marca 1911 roku położono 163 km torów, aż do wioski Agbonu, u stoku góry, na której znajduje się Atakpamé, cztery kilometry od miasta⁹. Atakpamé było już w tym czasie ważnym centrum produkcji bawełny z fabryką odziarniania włókien¹⁰.

W chwili więc narodzenia Mikołaja Grunitzkiego, przyszłego prezydenta Togo, w dniu 5 kwietnia 1913 roku, Atakpamé jest

⁵ H. Zöllner, *Le Togo en 1884*, Eds. Haho, Lomé 1990, s. 147.

⁶ Nie wolno też zapominać, że obecna stolica Togo, Lomé, było w tym czasie nic nie znaczącą osadą.

⁷ Zob. A.Y. Ahadji, *Le rôle de la station de Misahöhe dans l'intégration de l'Hinterland à la colonie allemande du Togo (1890–1914)*, w: B. Tcham, T.K. Tchamie (red.), *L'intégration de l'Hinterland à la Colonie du Togo*, Presses de l'UB, Lomé 2000, s. 114 n.

⁸ Zob. N.L. Gayibor (red.), *Le Togo sous domination coloniale (1884–1960)*, Les Presses de l'UB, Lomé 1997, s. 54.

⁹ Brakujące 4 km zostały zbudowane między listopadem 1912 a 2 maja 1913 roku. Ibidem, s. 58.

¹⁰ Ibidem, s. 43.

ważnym centrum gospodarczym Togo, połączonym linią kolejową ze stolicą kolonii. Od 1907 roku w mieście działa telegraf, a kilkanaście kilometrów na wschód, w miejscowości Kamina, buduje się potężną, jak na tamte czasy, stację radiową¹¹. Od 1900 roku działa misja katolicka księży werbistów, prowadząca nie tylko działalność duszpasterską, ale też liczne szkoły w mieście i okolicy¹². Ojciec Mikołaja, niemiecki oficer pochodzenia polskiego (prawdopodobnie ze Śląska), po opuszczeniu służby wojskowej osiada w Atakpamé, aby zająć się handlem. Wybór miejsca zamieszkania nie dziwi. Atakpamé, z roku na rok staje się coraz prężniejszym centrum handlowym. Od 1909 do 1913 roku liczba przedstawicielstw handlowych wzrosła od ośmiu do osiemnastu¹³. W roku 1913 żyło w Atakpamé 45 Europejczyków, w tym 7 misjonarzy, 12 urzędników i 7 kupców¹⁴. Matka Mikołaja pochodziła z królewskiego rodu ludu Ana. Niestety, ojciec zmarł kilka miesięcy po urodzeniu się chłopca.

Wychowywany w Atakpamé Mikołaj jako młodzieniec został jednym z pierwszych stypendystów togijskich, którzy zostali wysłani do Francji. Spędza tam praktycznie całą młodość. Liceum w Aix-en-Provence, matura matematyczna, dyplom technika biurowego, a po ukończeniu studiów Mikołaj zostaje inżynierem robót użyteczności publicznej.

Wraca do Togo w latach 40. Zostaje pracownikiem, a następnie kierownikiem przedsiębiorstwa robót publicznych. W kwestiach politycznych opowiada się po stronie Charlesa de Gaulle'a przeciwko rządowi z Vichy. W 1944 roku zostaje sekretarzem generalnym ruchu o nazwie „Combat”, który promuje współpracę i stowarzyszenie z Francją. W 1948 roku jest sekretarzem związku zawodowego wyższych kadr robót publicznych. W 1949 roku zakłada

---

¹¹ Ibidem, s. 62 n.

¹² Por. K. Müller, *Geschichte der katholischen Kirche in Togo*, Steyler Verlagsbuchhandlung, Kaldenkirchen 1958, s. 116 n.

¹³ Zob. N.L. Gayibor (red.), *Le Togo sous domination coloniale...*, s. 50–52.

¹⁴ Ibidem, s. 35.

własne przedsiębiorstwo NET (Nouvelle Entreprise de Travaux Publics)¹⁵.

Od 1946 do 1967 roku życie polityczne w Togo było zdominowane przez dwóch ludzi: Sylwestra Olympio, wysokiego urzędnika wielkiej spółki handlowej oraz jego szwagra, Mikołaja Grunitzkiego, który „przejmuje pałeczkę” na przełomie roku 1951/1952 stając się odpowiedzialnym za sprawy polityczne kraju aż do 27 kwietnia 1958 roku, kiedy to, po wygranych wyborach, Sylwester Olympio zostaje głową państwa aż do chwili zamordowania, dnia 13 stycznia 1963 roku. Po tej dramatycznej nocy, wojskowi, odpowiedzialni za zamach stanu, powołują do sterów państwa na miejsce Olympio Mikołaja Grunitzkiego, przy których pozostaje dzień po dniu dokładnie przez cztery lata. S. Olympio i M. Grunitzky przewodniczyli grze politycznej na arenie Togo na zmianę, każdy mniej więcej 10 lat. Cokolwiek można by im zarzucić, nie podważa to jednak faktu, że to oni wprowadzili Togo na tory nowoczesnego państwa afrykańskiego¹⁶.

Lata po II wojnie światowej

Karta Narodów Zjednoczonych ustanowiła system powierniczy nad dawnymi terytoriami mandatowymi (artykuł 79), faworyzując tym samym stopniowy rozwój samorządów w celu przygotowania do niepodległości. W roku 1946 Togo Francuskie¹⁷ jako terytorium stowarzyszone staje się częścią Unii francuskiej i uzyskuje autonomię administracyjną. Powstaje zgromadzenie terytorialne Togo (ATT) liczące trzydzieści osób (6 Francuzów i 24 Togińczyków), do którego zadań należy zorganizowanie sektora użyteczności publicznej i wprowadzenie podatków, opłat i taryf celnych.

---

¹⁵ La deuxième république. www.diaistode.org/Droits/tete1c.html z 12 września 2005.

¹⁶ Zob. R. Cornevin, *Le Togo...*, s. 307.

¹⁷ W wyniku podziału kolonii niemieckiej po pierwszej wojnie światowej utworzono dwa protektoraty Togo, francuski i brytyjski.

Tworzą się liczne partie polityczne, z których najważniejsze to antyfrancuska – Komitet Jedności Togijskiej (CUT) i profrancuska – Partia Togijska Postępu (PTP). Komitet Jedności Togijskiej był kontynuacją Komitetu Jedności Togijskiej Północy i Południa, założonego podczas II wojny światowej, który przeciwstawiał się niemieckim żądaniom kolonialnym. Po zakończeniu wojny Komitet stał się ostoją opozycji, która nie miała możliwości utworzenia legalnej organizacji. W roku 1946 Sylwester Olympio staje na czele Komitetu i definiuje na nowo jego cele jako partii politycznej, która będzie dążyć m.in. do zjednoczenia całości ludu Ewe rozproszonego na trzech oddzielnych terytoriach¹⁸.

Obok CUT tworzy się Partia Togijska Postępu, skupiająca wokół Mikołaja Grunitzkiego i dra Pedro Olympio liczne osobistości, które pragną niepodległości w przyjaźni z Francją. Historia tej partii od samego początku naznaczona jest wewnętrznymi scysjami. Jedna z nich wynikała na tle regionalizmu. Elity Północy, uważające się spychane na margines gry politycznej, przy poparciu organów władzy tradycyjnej lansują w roku 1951 Unię Wodzów i Ludności Północy (UCPN).

W wyborach do parlamentu francuskiego w 1951 roku M. Grunitzky wygrywa z Marcinem Akou, dotychczasowym deputowanym¹⁹. W styczniu 1956 roku, M. Grunitzky jako jedyny kandydat zostanie ponownie wybrany. Zasiądzie w Pałacu Burbonów w grupie parlamentarnej MRP (demokracja chrześcijańska) z księdzem Bogdana (Oubangui-Chari) i Kameruńczykiem, Douala Manga-Bell. Podczas siedmiu lat (1951–1958) M. Grunitzky zdominuje togijską sceną polityczną. Jako deputowany do parlamentu francuskiego ma wielką siłę przebicia u francuskiego ministra terytoriów zamorskich.

---

¹⁸ Togo Francuskie, Togo Brytyjskie i Złote Wybrzeże. Zob. J.-C. Barbier, *Jalons pour une sociologie électorale du Togo: 1958, 1985*, „Politique Africaine” 1987, No. 27, s. 7.

¹⁹ R. Cornevin, *Le Togo...*, s. 298.

Inna scysja w ramach PTP ma charakter bardziej ideologiczny i polityczny. W wyborach do zgromadzenia terytorialnego Togo (ATT), 30 marca 1952 roku, koalicja PTP i UCPN zdobywa większość, ale w Atakpamé, w miejscu urodzenia, M. Grunitzky ponosi porażkę przegrywając 75 głosami. Przeciwko niemu głosują kantony Kpessi, koloniści Kabyé i Nawda z Blitty oraz kantony Djama i Wudu. W powiązaniu z tymi wyborami M. Grunitzky ostro zaatakował gubernatora Digo oraz dra P. Olympio, jednego z liderów PTP, czym spowodował swe wykluczenie z partii. Jednak, będąc deputowanym do parlamentu francuskiego, a więc użyteczny dla większości parlamentarnej, przyczynił się do odwołania gubernatora, a powracając do partii, wydalil z niej dra P. Olympio. Ten ostatni więc, z kilkoma przyjaciółmi, zakłada nową partię, Ludowy Ruch Togijski (MPT), który przyjmuje pozycję bardziej nacjonalistyczną niż PTP²⁰.

PTP, a następnie zgromadzenie terytorialne domaga się statusu autonomii, a także zakończenia powiernictwa. Projekt statutu zatwierdzony przez zgromadzenie terytorialne zostaje przyjęty dekretem z 24 sierpnia 1956²¹. W dniu 30 sierpnia 1956 roku proklamowano Republikę autonomiczną. 10 września, M. Grunitzky zostaje wprowadzony na urząd premiera. 18 września, członkowie pierwszego rządu²² przedstawieni są zgromadzeniu ustawodawczemu. Przyjęto flagę nowej republiki zielony z dwoma gwiazdami (po jednej dla cywilizacji Północy i Południa) z prostokątem trójkolorowym w górnym lewym rogu, hasło i hymn narodowy „Togijka”. 21 września, francuski minister terytoriów zamorskich uroczystie inauguruje Autonomiczną Republikę Togo²³.

Z punktu widzenia zarządzania finansami, Republika Autonomiczna w dalszym ciągu ściśle zależała od metropolii, prawie całko-

²⁰ R. Cornevin, *Le Togo...*, s. 299.

²¹ R. Cornevin, *Le Togo, nation-pilote*, Nouvelles Éditions Latines, Paris 1963, s. 115.

²² Rząd Grunitzkiego: Mama Fousseni, Spenale, Fiawoo, Yvassa, Christophe, Méatchi, Johnson, Schneider. Zob. R. Cornevin, *Le Togo...*, s. 306.

²³ R. Cornevin, *Le Togo...*, s. 304.

wicie jeśli chodzi o wyposażenie, w części jeśli chodzi o usługi, nie mówiąc o siłach bezpieczeństwa, które były utrzymywane przez państwo francuskie. Mimo dążenia do niepodległości, wraz z rozwojem struktur administracyjnych powiększała się zależność finansowa od Francji. M. Grunitzky i jego partia, akceptując przyznaną autonomię wewnętrzną w ramach Unii Francuskiej, obrali strategię korzystania z pomocy metropolii za wszelką cenę²⁴. Zdaniem Roberta Cornevin, M. Grunitzkemu udało się osiągnąć w klimacie przyjaźni z Francją wszystko, co można było osiągnąć przed zakończeniem powiernictwa. Miał świadomość odgrywanie roli lidera nacjonalistycznego, co nie ulega żadnej wątpliwości²⁵.

Efektom jednak polityki uzależnienia od Francji była porażka partii M. Grunitzkiego, PTP w wyborach do zgromadzenia, dnia 27 kwietnia 1958 roku. Komitet Jedności Togijskiej S. Olimpio zdobywa 29 mandatów, UCPN – 10, niezależni – 4, a partia M. Grunitzkiego zaledwie 3 mandaty. Odważnie wybrano opcję na rzecz niepodległości²⁶.

Grunitzky prezydentem

Dążeniu do uniezależnienia Togo od wpływów byłej metropolii, jaki postawił sobie za cel rząd Sylwestra Olympio, przynosi kres wojskowy zamach stanu. W nocy, z 12 na 13 stycznia 1963 roku, grupa zdemobilizowanych żołnierzy armii francuskiej zabija prezydenta w jego prywatnym mieszkaniu. Najczęściej podawane motywy zamachu to istniejąca wrogość między ludźmi z Północy a Południa oraz niechęć prezydenta S. Olympio do powiększania liczebności

---

²⁴ Por. M.A. Goeh-Akue, *Le budgets de la Republique Autonome du Togo ou le mythe de l'Etat-nation*, w: N.L. Gazibor (red.), *Les Togolais face à la colonization*, Les Presses de l'UB, Lomé 1994, s. 273–290.

²⁵ R. Cornevin, *Le Togo, nation-pilote...*, s. 117.

²⁶ R. Cornevin, *Le Togo...*, s. 306.

armii. Do tego należy dodać niezadowolenie społeczne i spadek popularności prezydenta z powodu rządów silnej ręki. Niemniej, żadne z tych motywów nie usprawiedliwia zabójstwa.

W niedzielę, 13 stycznia 1963, Komitet powstańczy pod naciskiem ambasady francuskiej zwraca się do M. Grunitzkiego, który od trzech lat przebywa na emigracji w Dahomeju, prowadząc prywatne przedsiębiorstwo w Cotonou, aby stanął na czele rządu. Jednocześnie do tej samej misji powołany jest również Antoni Méatchi, pochodzący z Północy podobnie jak większość zamachowców. M. Grunitzky, jako były deputowany centrum, ma poparcie skrzydła umiarkowanego z Lomé i Anécho. Méatchi należy poprzez jedną gałąź swej rodziny do ludu Kabyé, przez inną, do arystokracji Kotonoli. Obydwaj są inżynierami i budzą zaufanie zarówno wewnątrz kraju jak i za granicą²⁷.

M. Grunitzky, człowiek prawy, uczestniczy w Agué w pogrzebie prezydenta S. Olympio, swego przeciwnika politycznego, ale jak by nie było również swego szwagra. Wracając do spraw politycznych dzięki wojskowemu zamachowi stanu, syn Polaka będzie starał się rządzić Togo nie zapominając, że prawdziwym dowódcą pozostaje armia. Oficerowie byli świadomi swojej siły, dlatego wewnątrz armii wybucha bezwzględna walka o strefy wpływów. Walkę tą pogłębia fakt, że prawie wszyscy oficerowie są młodzi.

Dnia 16 stycznia uformowany zostaje rząd tymczasowy, aby zająć się sprawami bieżącymi. Nowością jest to, że do rządu wchodzi spośród siedmiu ministrów trzech przedstawiciele Północy. Z punktu widzenia politycznego wszystkie partie są reprezentowane, niemniej większość teczek ministerialnych pozostaje w rękach M. Grunitzkiego i Antoine Méachi, należących do Unii Demokratycznej Ludności Togijskiej (UDPT)²⁸.

Człowiek konsensusu, M. Grunitzky, pragnie najpierw uspokoić wzburzenie społeczne. Dnia 23 stycznia ogłasza powszechną amne-

²⁷ Ibidem, s. 317.

²⁸ Powstałej z fuzji między UCPN i PTP.

stie, a następnie, w lutym 1963 roku zwołuje zgromadzenie narodowe, rodzaj okrągłego stołu, na wielkim stadionie w Lomé, gromadząc wszystkie odłamy polityczne Togo, przedstawiciele wojska, Kościołów, związków zawodowych i ludności. Celem tej konferencji było przygotowanie nowej konstytucji. Przyznanie głównej roli zarówno M. Grunitzkiemu jak i A. Méatchi doprowadziło do powstania konstytucji o dwóch silnych jednostkach na czele państwa: prezydenta Republiki wybieranego na 5 lat oraz wiceprezydenta, który go wspiera, przejmuje część obowiązków i zastępuje w konieczności. Zgromadzenie ma władzę ustawodawczą, a w razie konfliktu legislatora z egzekutywą sąd najwyższy staje się arbitrem²⁹. W następstwie przyjętego projektu Konstytucji, 5 maja 1963 roku, przeprowadzono referendum oraz wybory proponując M. Grunitzkiego na prezydenta, A. Méachi na wiceprezydenta oraz jedną listę 14 kandydatów do Zgromadzenia ustawodawczego. Konstytucja jest przyjęta, a lista jedności narodowej uzyskuje ponad 98% głosów. Dnia 6 maja rano, Republika Togijska odzyskuje status prawny. Do 15 maja 15 krajów uznaje jej nowe władze.

Krótko po wyborach M. Grunitzky i A. Méachi, pod czujnym okiem oficerów, formują rząd składający się z 10 członków. M. Grunitzky zachowuje ministerstwo obrony i spraw wewnętrznych, a wiceprezydent A. Méachi ministerstwo finansów. To właśnie w sprawach finansowych nastąpiła wyraźna zmiana w porównaniu z rządami S. Olympio. Jedną z pierwszych decyzji, jaką podjął M. Grunitzky jako prawomocny prezydent, było włączenie do armii togijskiej żołnierzy zwolnionych z armii francuskiej i ustalenie wysokości ich żołdu³⁰.

Jednocześnie zmieniała się w dużym stopniu polityka zagraniczna. Togo przybliżyło się do Francji i krajów afrykańskich strefy franka, wstępując do Organizacji Współpracy Afrykańskiej i Malgaskiej

---

²⁹ R. Cornevin, *Le Togo...*, s. 318.

³⁰ Por. C. Toulabor, *Le Togo sous Eyadéma*, Karthala, Paris 1986, s. 63.

(OCAM), która poza pewną solidarnością polityczną nie przynosiła żadnych korzyści ekonomicznych. Następnie, w 1965 roku, Togo będzie uczestniczyć w utworzeniu Rady ententy wraz z Wybrzeżem Kości Słoniowej, Nigrem i Górną Wolcią i Dahomejem, która miała promować i finansować wspólne przedsięwzięcia. W strefie franka, Togo odzyskało swoją właściwą pozycję, utrzymując szczególnie więzi z Niemcami³¹.

Upadek Kwame N'krumaha, w lutym 1966 roku, przyniósł pewną poprawę stosunków z Ghaną. Na poziomie ekonomicznym M. Grunitzky utrzymał kurs liberalny swego szwagra, S. Olympio. W kwestii jednak budżetowej, M. Grunitzky i A. Méachi, którzy wkrótce stali się rywalami, byli mniej rygorystyczni niż zamordowany prezydent, szczególnie jeśli chodzi o podróże urzędników do Europy, wydatki prestiżowe oraz kredyty wojskowe. W polityce wewnętrznej utrzymują się napięcia. Byli członkowie Partii Jedności Togijskiej (PUT, dawne CUT) S. Olympio nie są zadowoleni, mimo że M. Grunitzky powtórzył prawo amnestii w lipcu 1966 roku i wiele razy wzywał do pojednania. Wychodźcy w większości odmawiają powrotu, a frakcja Ewe z południa Togo pozostaje tradycyjnie wroga M. Grunitzkiemu. Z drugiej strony, konstytucyjny bicefalizm³² nie ułatwia zadania podzielonej ekipie rządowej³³.

A. Méachi będzie starał się dominować na polu politycznym. W listopadzie 1966 roku, podczas pobytu M. Grunitzkiego we Francji, korzystając z władzy, jaką przyznaje wiceprezydentowi Konstytucja (art. 24), dokonuje przetasowań w rządzie. Po powrocie do kraju, w obliczu kryzysu rządowego, M. Grunitzky likwiduje urząd wiceprezydenta, pozostawiając A. Méachi tekę ministra rolnictwa. Niemniej incydent ten bardzo osłabia wpływ prezydenta.

---

³¹ Zob. J. de Menton, *A la rencontre du...Togo*, L'Harmattan, Paris 1993, s. 142.

³² Bicefalizm – dosłownie z j. francuskiego dwugłowie, oznacza, że u steru władzy jako głowa państwa znajdują się dwie osoby a nie jedna.

³³ R. Cornevin, *Togo...*, s. 318.

Przeciwnicy próbują go obalić. Rankiem, 21 listopada 1966 roku, Noe Kutuklui, Oswald Ajavon, dyrektor Radia Lomé i grupa bojówkarzy i sympatyków opanowują rozgłośnię i domagają się dymisji prezydenta i rządu oraz rozwiązania Zgromadzenia Narodowego. Pragną wolnych wyborów demokratycznych. W odpowiedzi, we wszystkich dzielnicach miasta, tysiące Lomejczyków wychodzi na ulice z transparentami i śpiewem, aby poprzeć żądania radiowe. Manifestujący domagają się również ukarania żołnierzy, którzy zabili prezydenta S. Olympio. W konsekwencji, armia, która początkowo wspierała rebelię, całkowicie zmieniła pozycję, dławiąc manifestacje skierowane przeciw rządowi M. Grunitzkiego³⁴.

Od tej chwili wzrasta coraz bardziej wpływ oficera Etienne Gnassingbé. Francuzi szybko zrozumieli, że, mimo niskiego poziomu wykształcenia, człowiek ten może odegrać znaczącą rolę dla utrzymania wpływów Francji w Togo. Dlatego Francja stopniowo dystansowała się do M. Grunitzkiego na korzyść E. Gnassingbé. Dnia 13 stycznia 1967 roku armia przejmuje na nowo władzę, którą 14 kwietnia powierza ostatecznie w ręce E. Gnassingbé, który wkrótce przyjmie przydomek Eyadéma.

* * *

Historycy oceniają M. Grunitzkiego jako lidera inteligentnego, serdecznego i sympatycznego, ale wątpliwego i dającego się manipulować. Był tolerancyjny i poszukujący kompromisu. Ale, by utrzymać zaufanie Francji, brakowało mu silnej ręki, która zagwarantowałaby pewną stabilność rządów. Obalony, wyemigrował na Wybrzeże Kości Słoniowej. Zmarł w Paryżu 27 września 1969 roku w wieku 56 lat. M. Grunitzky był niewątpliwie mężem stanu, który odegrał istotną rolę w tworzeniu i rozwoju współczesnego państwa togijskiego. Decydujące były tu nie tylko jego zalety charakteru, ale również gruntowne wykształcenie. Fakt, że otrzymał je we Francji, miał

---

³⁴ Ibidem, s. 318 n.

prawdopodobnie duży wpływ na jego politykę profrancuską, w przeciwieństwie do S. Olympio, który był formowany w Anglii.

BIBLIOGRAFIA

- Ahaji A.Y., *Le rôle de la station de Misahöhe dans l'intégration de l'Hinterland à la colonie allemande du Togo (1890-1914)*, w: B. Tcham, T.K. Tchamie, *L'intégration de l'Hinterland à la colonie du Togo*, Les Presses de l'UB, Lomé 2000.
- Barbier J.-C., *Jalons pour une sociologie électorale du Togo: 1958, 1985*, „Politique Africaine” No. 27, 1987.
- Cornevin R., *Le Togo. Des origines à nos jours*, Académie des Sciences d'Outre-Mer, Paris 1988.
- Cornevin R., *Le Togo, nation-pilote*, Nouvelles Éditions Latines, Paris 1963.
- Gayibor N.L., *Le peuplement du Togo. État actuel des connaissances historiques*, Les Presses de l'UB, Lomé 1996.
- Gayibor N.L., *Le Togo sous domination coloniale (1884–1960)*, Les Presses de l'UB, Lomé 1997.
- Goeh-Akue M.A., *Les Budgets de la République Autonome du Togo ou le mythe de l'État-nation*, w: N.L. Gayibor (red.), *Les Togolais face à la colonisation*, Les Presses de l'UB, Lomé 1994.
- Kuczyński A., *Polskie opisanie świata. Studia z dziejów poznania kultur ludowych i plemiennych*. t. 1. *Azja i Afryka*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.
- La deuxième république*, www.diaistode.org/Droits/tete1c.html z 12 grudnia 2005.
- Mention J. de, *A la rencontre du... Togo*, L'Harmattan, Paris 1993.
- Müller K., *Geschichte der katholischen Kirche in Togo*, Steyler Verlagsbuchhandlung, Kaldenkirchen 1958.
- Toulabor C.M., *Le Togo sous Eyadéma*, Karthala, Paris 1986.
- Zöller H., *Le Togo en 1884*, Eds. Haho, Lomé 1990.

NICOLAS GRUNITZKY – A SON OF POLISH MAN AS PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TOGO

SUMMARY

Only few Polish people, working in Africa in colonial period, passed to the history. The name of one of them is only known, because his son made a successful political career. The article, divided into three parties, presents first, the economical and social context in the town of origin of Nicolas Grunitzky at his birth in 1913; second, the political career of Grunitzky as a leader of Togolese Party of Progress and his work as Prime Minister of Autonomous Republic, and third, the short time of Togolese history when Grunitzky was the President of the Republic. Nicolas Grunitzky was very honest and intelligent person, but as a politician, making his politics dependent to the ancient colonial power, has been defeated.